

Чагарна Світлана Євгеніївна

старший викладач кафедри медичної психології та психодіагностики
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ
УЧІННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ
ТА ГРУПИ НОРМИ**

Статтю присвячено аналізу розвитку мотиваційної сфери учіння у молодших школярів з порушеннями слуху та групи норми. Описані результати дослідження підтверджують наявність відмінностей у стані сформованості мотиваційної сфери учіння у двох вибірках, а саме: у дітей з порушеннями слуху недостатньо розвинена вузька навчальна мотивація, домінує ігрова та широка соціальна мотивація.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, мотиваційна сфера, мотивація, мотив, молодші школярі.

Постановка наукової проблеми. Навчальна діяльність молодших школярів вимагає створення таких умов, завдяки яким навчання набуває особистісної значущості, стає джерелом саморозвитку та засобом включення особистості у суспільну практику життя. Нова соціальна ситуація передбачає активізацію суб'єктної позиції молодшого школяра у навчальному процесі і забезпечує результативність учіння.

Огляд літератури із теми дослідження. Питання учіння школярів є основою і фундаментом процесу навчання, відноситься до «вічних» психолого-педагогічних проблем, втрачає своєї актуальності, вимагає постійної пильної уваги і подальшого розкриття. Цій темі присвячено значну кількість наукових робіт, серед яких особливо важливу цінність мають праці Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, О. М. Леонтєва, С. Д. Максименка, К. К. Платонова, С. Л. Рубінштейна, І. В. Шаповаленко та ін. Досліджуючи учіння, вчені неодноразово підкреслювали його мотиваційний аспект [1; 2; 3; 4; 6; 7], за їх баченням саме мотивація є провідним джерелом різноманітних проявів активності учнів, їх самостійності та ініціативності в процесі засвоєння знань.

У своєму дослідженні ми поставили мету описати досвід практичної роботи з молодшими школярами з порушеннями слуху, де акцент робився на вивченні мотиваційної сфери учіння. Психодіагностика проводилася на базі навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад компенсуючого типу» № 28 (Інтернат — спеціалізована загальноосвітня школа I ступеня для дітей із вадами слуху) (м. Луцьк, Волинська область), спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів I–II ступенів для глухих дітей м. Володимир-Волинський (Волинська обл.), та м. Біла Церква (Київська обл.). У дослідженні взяли участь 151 дитина молодшого шкільного

віку з порушеннями слуху (83 хлопчики, 68 дівчаток). Вік діагностованих — від 6 до 14 років.

Ми поставили перед собою завдання, проаналізувати психологічну літературу з теми дослідження та підібрати ті методи і методики, які допоможуть розкрити особливості розвитку мотиваційної сфери учіння молодших школярів з порушеннями слуху і порівняти їх з показниками вибірки групи норми (чуючі). Тобто, окрім першої вибірки, другу вибірку склали 249 молодших школярів, серед яких 121 хлопчик, 128 дівчаток. Всі діти групи норми навчалися у загальноосвітній школі I–III ступенів № 15 (м. Луцьк). Серед основних методів діагностики ми використовували спостереження, бесіду, тестування.

Виклад основної частини дослідження. Для діагностики мотиваційної сфери учіння у молодших школярів ми використовували такі методики: «Визначення мотиву учіння» (М. Р. Гінзбург) [8]; «Мотиви навчальної діяльності» [5]; «Вивчення мотивації молодшого школяра до навчання у школі» (за методикою О. Ануфрієва та С. Костроміної) [9].

За допомогою методики «Визначення мотиву учіння» ми вивчали мотиваційну структуру учіння, вибудовували ієрархію навчальних мотивів, виявили далеку та близьку мотивацію молодших школярів. Рангування в структурі навчальної мотивації соціального, навчального, позиційного, спонукального, ігрового мотивів та мотиву оцінки допомогло визначити їх інтенсивність прояву у молодших школярів з порушеннями слуху та групи норми. Аналіз результатів наведено в рисунку 1.

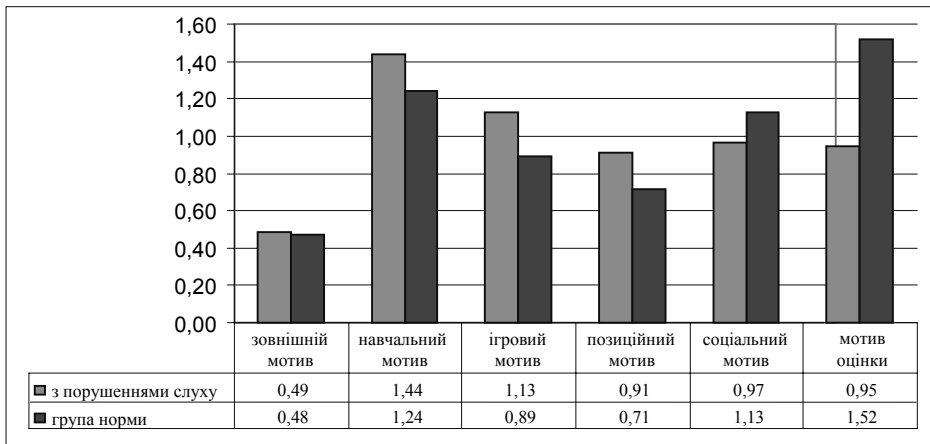

Рис. 1. Ієрархія мотивів учіння у молодших школярів з порушеннями слуху та дітей групи норми за методикою «Визначення мотиву учіння», \bar{x} сер

Як показав аналіз матеріалів проведеного дослідження, за ступенем сформованості мотиваційної сфери у молодших школярів з порушеннями слуху та групи норми існують певні відмінності. Так, за кількістю виборів в учнів із порушеннями слуху домінуючим виявлено навчальний мотив (\bar{x} сер=1,44±0,10). Другий за значущістю є ігровий мотив (\bar{x} сер=1,13±0,07),

третім — соціальний мотив ($x_{сер}=0,97\pm 0,09$). Наступними є мотив оцінки ($x_{сер}=0,95\pm 0,10$), позиційний мотив ($x_{сер}=0,91\pm 0,10$) і зовнішній мотив ($x_{сер}=0,49\pm 0,08$). Водночас, в учнів групи норми домінуючим є мотив оцінки ($x_{сер}=1,52\pm 0,07$), другим за кількістю виборів є навчальний мотив ($x_{сер}=1,24\pm 0,07$), третім — соціальний мотив ($x_{сер}=1,13\pm 0,07$). Наступні види мотивів в їх загальній ієрархії розташувалися в такій послідовності: ігровий ($x_{сер}=0,89\pm 0,07$), позиційний ($x_{сер}=0,71\pm 0,07$) та зовнішній мотив ($x_{сер}=0,48\pm 0,06$). Ці дані свідчать, що структура мотиваційної сфери у молодших школярів із порушеннями слуху та у дітей групи норми значно відрізняється: різними є домінуючі мотиви, а також в різній мірі виявляється вплив мотивів на учіння школярів в обох вибірках.

Отже, найвпливовішим для молодших школярів з порушеннями слуху є навчальний мотив — 24 % виборів (перша позиція). Для порівняння з учнями групи норми навчальний мотив був обраний у 20,67 % випадків (друга позиція), що показує досить високий вплив даного мотиву на учіння молодших школярів як з порушеннями слуху, так і групи норми. Тобто молодших школярів приваблює можливість розширювати і збагачувати свої знання, усвідомлювати сутність явищ, встановлювати між ними причинно-наслідкові зв'язки. Проте, за допомогою бесіди ми виявили, що школярі з порушеннями слуху більше зорієнтовані на зовнішні ознаки шкільного життя, тобто у них сформована широка соціальна мотивація, тоді як у дітей групи норми сформована вузька пізнавальна мотивація.

Ігровий мотив займає другу позицію у структурі навчальної мотивації молодших школярів з порушеннями слуху — 18,84 % виборів, тоді як у дітей групи норми він знаходиться на четвертій позиції і відповідає 14,84 % виборів. Наявні статистично значимо вищі показники ігрового мотиву у дітей з порушеннями слуху ($x_{сер}=1,13\pm 0,07$), ніж у дітей групи норми ($x_{сер}=0,89\pm 0,07$), що підтверджують статистично значимі відмінності (t -критерій Стьюдента=2,36; $p<0,05$). Такі результати демонструють більший вплив ігрового мотиву на поведінку та учіння молодших школярів з порушеннями слуху, ніж на поведінку школярів групи норми. Тобто діти з порушеннями слуху пов'язують школу та роль учня із можливістю організації різноманітних ігор, взаємодії із друзями та однолітками, спільним проведенням дозвілля.

На третій сходинці в ієрархії мотивів обох груп досліджуваних розміщений соціальний мотив: 16,17 % виборів в учнів з порушеннями слуху та 18,84 % виборів в учнів групи норми. Такі дані свідчать про розуміння молодшими школярами соціальної значущості учіння та суспільної ролі школяра. Проте в учнів з порушеннями слуху ми відмітили недостатню усвідомленість цілей відвідування школи, відсутність чіткого розуміння взаємозв'язку між учінням та майбутнім особистості школяра. Тоді як молодші школярі групи норми продемонстрували усвідомлення ролі школи і пов'язаного з нею учіння, необхідного для збагачення власних знань.

Менш важливим для школярів з порушеннями слуху виявився мотив оцінки — 15,84 % виборів (четверта позиція), тоді як для дітей групи норми він є досить важливим — 25,34 % виборів (перша позиція). Це під-

тверджують статистично значимо вищі показники у дітей групи норми ($x_{сер}=1,52\pm 0,07$), ніж у дітей з порушеннями слуху ($x_{сер}=0,95\pm 0,10$); де відмінності є статистично значимими (t -критерій Стьюдента = 4,61; $p < 0,001$). Такі результати дозволяють зробити висновок про те, що молодші школярі з порушеннями слуху не пов'язують оцінку із їх старанністю, активністю у навчанні, кількістю та якістю здобутих знань. А для учнів групи норми оцінка виступає підґрунтям престижу серед однокласників, відчуття комфортності допомагає адаптуватися до нової соціальної ситуації.

Наступну позицію у структурі навчальної мотивації молодших школярів з порушеннями слуху займає позиційний мотив — у 15,17 % виборів. У школярів групи норми він відповідає показнику — 11,84 %. Проведене спостереження та бесіда із діагностованими вказують на те, що молодші школярі обох вибірок при виборі даного мотиву ґрунтуються на співставленні себе із значимими дорослими та не пов'язують процес учіння із необхідністю навчання та соціальними завданнями школи.

Зовнішній мотив у молодших школярів з порушеннями слуху був обраний у 8,17 % виборів, у 8 % учнів групи норми цей мотив стимулює навчальну діяльність. Останнє рангове місце даного мотиву у структурі навчальної мотивації у двох діагностованих вибірках дає підставу стверджувати, що для незначної кількості молодших школярів стимулом відвідування школи є не власні бажання та потреби, а вплив та вимоги дорослих, передусім — батьків.

З метою доповнення та уточнення даних щодо структури мотиваційної сфери учіння молодших школярів з порушеннями слуху та групи норми ми провели методику «Мотиви навчальної діяльності». Так, за кількістю виборів в учнів із порушеннями слуху домінуючими виявлено мотив схвалення батьками ($x_{сер}=2,28\pm 0,05$). Другий за значущістю є мотив схвалення вчителем ($x_{сер}=2,24\pm 0,05$), третім — мотив прагнення до самоствердження, адаптованість до умов шкільного життя, відчуття комфортності ($x_{сер}=2,16\pm 0,06$). Наступними за значущістю є мотив допитливості ($x_{сер}=2,04\pm 0,06$), мотив працелюбності ($x_{сер}=1,96\pm 0,06$) та мотив відповідальності перед колективом ($x_{сер}=1,96\pm 0,05$). Водночас, у молодших школярів групи норми домінуючим є мотив прагнення до самоствердження, адаптованість до умов шкільного життя, відчуття комфортності ($x_{сер}=2,51\pm 0,03$), другим за кількістю виборів є мотив схвалення вчителем ($x_{сер}=2,36\pm 0,03$), третім — мотив схвалення батьками ($x_{сер}=2,34\pm 0,03$). Наступні види мотивів розташувалися в такій послідовності: мотив відповідальності перед колективом ($x_{сер}=2,25\pm 0,04$), мотив допитливості ($x_{сер}=2,23\pm 0,04$) та мотив працелюбності ($x_{сер}=2,23\pm 0,04$). Ці дані свідчать про те, що школярі з порушеннями слуху у навчальній діяльності більшою мірою зорієнтовані на схвалення батьків та вчителів; у процесі учіння їм важлива думка та оцінка оточуючих дорослих власних вмінь, здібностей та знань. Тобто у навчальній діяльності вони більшою мірою зорієнтовані не на власні переконання, інтереси та потреби, а на зовнішню стимуляцію; від характеру взаємодії із соціальним середовищем залежить активізація позиції молодшого школяра у навчальному процесі та став-

лення до учіння. Для молодших школярів групи норми дієвим стимулом учіння виступає прагнення до самоствердження у колективі однолітків, відчуття комфортності та адаптованості до умов шкільного життя, а також схвальна оцінка оточуючих дорослих (вчителів, батьків).

Аналіз відповідей молодших школярів на запитання методики «Вивчення мотивації молодшого школяра до навчання у школі» показав, що учні з порушеннями слуху (59,32 % виборів) виявилися менш орієнтованими на школу, ніж їхні однолітки групи норми; їх внутрішня позиція школяра у більшості випадків є несформованою; при загальній позитивній установці на школу вони не виявляють інтересу до «шкільних» занять, сприймають школу як місце, де весело і багато дітей, не усвідомлюють правил і відносин в школі між вчителем та учнем. Роль школяра розуміється ними як причетність до певних зовнішніх атрибутів шкільного життя і не асоціюється із виконанням навчальної діяльності, не усвідомлюється як соціально значуща роль. Водночас внутрішня позиція школяра молодших школярів групи норми виявилася більш стійкою і системною. Отримані результати засвідчили про домінування соціальної мотивації (66,53 % виборів): дітям притаманний не лише інтерес до школи, а й до занять, пов'язаних із навчальною, пізнавальною діяльністю, до шкільної атрибутики; вони краще усвідомлюють рольові відносини вчителя та учня.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, порівняльний аналіз результатів розвитку мотиваційної сфери учіння у молодших школярів з порушеннями слуху та групи норми дав змогу узагальнити наступні висновки:

1. Аналізуючи структуру навчальної мотивації, нами було виявлено найпомітніші статистично значимо вищі відмінності у молодших школярів з порушеннями слуху за ступенем сформованості ігрового мотиву t -критерій Стьюдента = 2,36; $p < 0,05$; у дітей групи норми статистично значимо вищі показники за ступенем сформованості мотиву оцінки (t -критерій Стьюдента = 24,61; $p < 0,001$), мотиву схвалення вчителем (t -критерій Стьюдента = 2,01; $p < 0,05$), мотиву допитливості (t -критерій Стьюдента = 2,44; $p < 0,05$), відповідальності перед колективом (t -критерій Стьюдента = 3,15; $p < 0,01$), а також прагнення до самоствердження (t -критерій Стьюдента = 5,07; $p < 0,001$).

2. Результати методик засвідчують про домінування у молодших школярів з порушеннями слуху широких ігрових мотивів, недостатню стійкість, усвідомленість та дієвість вузьких соціальних та пізнавальних мотивів учіння; несформованість внутрішньої позиції школяра.

3. У молодших школярів групи норми наявна вузька пізнавальна мотивація, широка та вузька соціальна мотивація. Домінуючими мотивами у дітей групи норми є мотив оцінки, навчальний та соціальний мотив, мотив прагнення до самоствердження та схвалення вчителем; внутрішня позиція школяра виявилася більш стійкою і системною порівняно із учнями з порушеннями слуху.

Наші подальші дослідження будуть спрямовані на емпіричне вивчення мотивації досягнень, особливостей розвитку емоційної сфери, ціннісних орієнтацій та морального розвитку, які в сукупності забезпечують психічне регулювання навчальної діяльності та процесу учіння у молодших школярів з порушеннями слуху. **Перспективним** вбачаємо розробку програми щодо корекції мотиваційної сфери учіння.

Список використаних джерел

1. Алексеева М. И. Мотивы навчання учнів: посіб. для вчителів / М. И. Алексеева. — К.: Рад. школа, 1974. — 120 с.
2. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта. Соціально-філософські аспекти / Г. О. Балл. — Рівне: «Ліста», 2003. — 128 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
4. Дригус М. Т. Мотиваційна детермінація результативності учіння / М. Т. Дригус // Психологія: Збірник наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 2 (9), ч. 1. — 2000. — С. 184–189.
5. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку у роботі педагога (вчителя, вихователя): Навчальний посібник / Н. В. Карпенко. — 2-ге вид. — К.: Каравелла, 2010. — 248 с.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник для студ. вnz / С. Д. Максименко; Міністерство науки і освіти України. — Вид. 3-є перероб. та доп. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 272 с.
7. Моргун В. Ф. Основи психологічної діагностики: навч. посібник для студентів вnz / В. Ф. Моргун, І. Г. Тітов. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. — 464 с.
8. Практикум по возрастній психології: учебное пособие / Под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. — СПб.: Речь, 2008. — С. 442–444.
9. Терлецька Л. Г. Психологія дитинства: практикум: навчальний посібник / Л. Г. Терлецька. — К.: Главник, 2006. — 144 с.

С. Чагарна

старший преподаватель кафедры медицинской психологии и психодиагностики
Волынский национальный университет имени Леси Украинки

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ ОБУЧЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА И ГРУППЫ НОРМЫ

Резюме

Статья анализирует развитие мотивационной сферы учения у младших школьников с нарушениями слуха и группы нормы. Описанные результаты исследования подтверждают наличие отличий состояния мотивационной сферы у младших школьников двух выборок: у школьников с нарушениями слуха недостаточно развита узкая учебная мотивация, доминирует игровая и широкая социальная мотивация.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, мотивационная сфера, мотивация, мотив, младшие школьники.

S. Chaharna

senior lecturer, Department of medical psychology and psychological diagnostics
Volyn National Lesya Ukrainka University

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MOTIVATION SPHERE
OF LEARNING OF JUNIOR PUPILS WITH HEARING IMPAIRMENT
AND NORM**

Summary

The article is devoted the analysis of the motivation sphere of learning of junior pupils with hearing impairment and norm. The results confirm the psychological peculiarities of the motivation development of learning of junior pupils with hearing impairment: underdeveloped motivation of learning, ascendancy motivation of play.

Key words: children with hearing impairment, motivation sphere, motivation, motive, junior pupils.